

Najtoplije zahvaljujem **prof. Luki Čelikoviću** na dozvoli da skeniram sažetak predavanja
"Primjena kompleksnih brojeva u trigonometriji"
i objavim na svojim web stranicama.

Isprintajte obostrano i presavinite na pola.

Antonija Horvatek

<http://public.carnet.hr/~ahorvate>

Iz (***) slijedi:

$$\begin{aligned} \cos x + i \sin x &= (1/2) \pm i\sqrt{3}/2 \Rightarrow (\cos x = 1/2 \wedge \sin x = \pm i\sqrt{3}/2) \Rightarrow \\ &\Rightarrow x_{2,3} = \pm \pi/3 + 2k\pi, k \in \mathbb{Z}. \end{aligned}$$

Primjer 5. Transformirati umnožak potencija trigonometrijskih funkcija

$$\sin^4 \alpha \cdot \cos^3 \alpha$$

u trigonometrijski polinom.

Rješenje:

Primjenom (1), (2) i (5) izlazi:

$$\begin{aligned} \sin^4 \alpha \cdot \cos^3 \alpha &= ((z^2 - 1) / 2iz)^4 \cdot ((z^2 + 1) / 2z)^3 \\ &= (z^{14} - z^{12} - 3z^{10} + 3z^8 + 3z^6 - 3z^4 - z^2 + 1) / 128z^7 \\ &= (1/64) \cdot ((1/2)(z^7 + 1/z^7) - (1/2)(z^5 + 1/z^5) - 3 \cdot (1/2)(z^3 + 1/z^3) + 3 \cdot (1/2)(z + 1/z)) \\ &\stackrel{(5),(1)}{=} (1/64) \cdot (\cos 7\alpha - \cos 5\alpha - 3 \cos 3\alpha + 3 \cos \alpha) \\ &= (1/64) \cdot \cos 7\alpha - (1/64) \cdot \cos 5\alpha - (3/64) \cdot \cos 3\alpha + (3/64) \cdot \cos \alpha \end{aligned}$$

Zadaci za vježbu:

- Izračunati zbroj $S = \cos \alpha + \cos 3\alpha + \cos 5\alpha + \dots + \cos (2n-1)\alpha$, $n \in \mathbb{N}$.
(Rezultat: $S = \sin 2n\alpha / 2 \sin \alpha$).
- Izračunati zbroj $S = \sin \alpha + \sin 2\alpha + \sin 3\alpha + \dots + \sin n\alpha$, $n \in \mathbb{N}$.
(Rezultat: $S = (\sin ((n+1)/2)\alpha \sin (n\alpha/2)) / \sin (\alpha/2)$).
- Izračunati umnožak $\Pi = \cos (\alpha/2) \cdot \cos (\alpha/2^2) \cdot \cos (\alpha/2^3) \cdot \dots \cdot \cos (\alpha/2^n)$, $n \in \mathbb{N}$.
(Rezultat: $\Pi = \sin \alpha / 2^n \sin (\alpha/2^n)$).
- Riješiti jednadžbu $\cos 4x + \sin^2 3x = 1$.
(Rezultat: $x_{1,2} = \pm (\pi/12) + (k\pi/2)$, $x_3 = k\pi$, $k \in \mathbb{Z}$).
- Dokazati trigonometrijski identitet $\sin (\alpha+\beta) \sin (\alpha-\beta) = \sin^2 \alpha - \sin^2 \beta$.
- Transformirati izraz $\sin^4 \alpha$ u trigonometrijski polinom.
(Rezultat: $\sin^4 \alpha = (1/8) \cdot \cos 4\alpha - (1/2) \cdot \cos 2\alpha + 3/8$).

Luka Čeliković

PRIMJENA KOMPLEKSNIH BROJEVA U TRIGONOMETRIJI

U ovom izlaganju bit će govora o primjeni kompleksnih brojeva pri određivanju zbroja i umnoška trigonometrijskih funkcija, dokazivanju trigonometrijskih identiteta, rješavanju trigonometrijskih jednadžbi i pri transformaciji umnoška potencija trigonometrijskih funkcija u trigonometrijski polinom

Neka je $z=a+bi$ ($a,b \in \mathbb{R}$) kompleksan broj čiji je modul $r = |z| = \sqrt{a^2+b^2} = 1$. Tada njegov trigonometrijski oblik glasi

$$z = \cos \alpha + i \sin \alpha \tag{a}$$

Za konjugirano kompleksan broj \bar{z} broja z tada izlazi

$$\bar{z} = \cos \alpha - i \sin \alpha, \tag{b}$$

pa je

$$z + \bar{z} = 2 \cos \alpha, \tag{c}$$

$$z - \bar{z} = 2i \sin \alpha, \tag{d}$$

$$z \cdot \bar{z} = 1, \text{ tj. } \bar{z} = 1/z. \tag{e}$$

Iz (c), (d) i (e) izlazi

$$\cos \alpha = (z^2+1)/2z = (1/2)(z+1/z), \tag{1}$$

$$\sin \alpha = (z^2-1)/2iz = (1/2i)(z-1/z), \tag{2}$$

$$\operatorname{tg} \alpha = (z^2-1)/(i(z^2+1)), \tag{3}$$

$$\operatorname{ctg} \alpha = i(z^2+1)/(z^2-1). \tag{4}$$

Primjenom Moivreovih formula

$$z^n = (\cos \alpha + i \sin \alpha)^n = \cos n\alpha + i \sin n\alpha \tag{f}$$

$$\bar{z}^n = (\cos \alpha - i \sin \alpha)^n = \cos n\alpha - i \sin n\alpha \tag{g}$$

slijedi:

$$\cos n\alpha = (z^{2n} + 1) / 2z^n = (1/2) (z^n + 1/z^n), \tag{5}$$

$$\sin n\alpha = (z^{2n} - 1) / 2iz^n = (1/2i) (z^n - 1/z^n), \tag{6}$$

$$\operatorname{tg} n\alpha = (z^{2n} - 1) / i(z^{2n} + 1), \tag{7}$$

$$\operatorname{ctg} n\alpha = i(z^{2n} + 1) / (z^{2n} - 1). \tag{8}$$

je

$$\text{Za } z_1 = \cos \alpha + i \sin \alpha, z_2 = \cos \beta + i \sin \beta \tag{h}$$

$$z_1 \cdot z_2 = \cos (\alpha + \beta) + i \sin (\alpha + \beta), \tag{i}$$

$$\bar{z}_1 \cdot \bar{z}_2 = \cos (\alpha + \beta) - i \sin (\alpha + \beta), \tag{j}$$

$$z_1 / z_2 = \cos (\alpha - \beta) + i \sin (\alpha - \beta), \tag{k}$$

$$\bar{z}_1 / \bar{z}_2 = \cos (\alpha - \beta) - i \sin (\alpha - \beta). \tag{l}$$

Odatle je:

$$\cos (\alpha + \beta) = (z_1^2 z_2^2 + 1) / 2 z_1 z_2, \tag{9}$$

$$\sin (\alpha + \beta) = (z_1^2 z_2^2 - 1) / 2i z_1 z_2, \tag{10}$$

$$\operatorname{tg}(\alpha + \beta) = (z_1^2 z_2^2 - 1) / i (z_1^2 z_2^2 + 1), \tag{11}$$

$$\operatorname{ctg}(\alpha + \beta) = i (z_1^2 z_2^2 + 1) / (z_1^2 z_2^2 - 1), \tag{12}$$

$$\cos (\alpha - \beta) = (z_1^2 + z_2^2) / 2 z_1 z_2, \tag{13}$$

$$\sin (\alpha - \beta) = (z_1^2 - z_2^2) / 2i z_1 z_2, \tag{14}$$

$$\operatorname{tg}(\alpha - \beta) = (z_1^2 - z_2^2) / i (z_1^2 + z_2^2), \tag{15}$$

$$\operatorname{ctg}(\alpha - \beta) = i (z_1^2 + z_2^2) / (z_1^2 - z_2^2). \tag{16}$$

Specijalno za

$$z = \cos \pi/n + i \sin \pi/n \quad (m)$$

iz (f) slijedi:

$$z^{n^2} = i, \quad z^n = -1, \quad z^{2n} = 1. \quad (17)$$

Pokazat ćemo sada na primjerima primjenu formula (1) - (17).

Primjer 1. Bez uporabe tablica, kalkulatora i sl. izračunati zbroj

$$S = \sin(\pi/10) - \sin(3\pi/10) + \sin(5\pi/10) - \sin(7\pi/10) + \sin(9\pi/10).$$

Rješenje:

$$\begin{aligned} S &= \sin(\pi/10) - \sin(3\pi/10) + \sin(5\pi/10) - \sin(7\pi/10) + \sin(9\pi/10) \\ &= (1/2) + 2(\sin(\pi/10) - \sin(3\pi/10)) \\ &= (1/2) + 2S_1, \end{aligned}$$

gdje je $S_1 = \sin(\pi/10) - \sin(3\pi/10)$.

Neka je

$$z = \cos(\pi/10) + i \sin(\pi/10).$$

Tada je

$$\begin{aligned} \sin(\pi/10) &= (z^2 - 1) / 2iz, \quad \sin(3\pi/10) = (z^6 - 1) / 2iz^3, \quad z^5 = i, \quad z^{10} = -1, \quad z^{20} = 1, \\ \text{pa imamo} \quad S_1 &= (z^2 - 1) / 2iz - (z^6 - 1) / 2iz^3 \\ &= ((-z^6 + z^4 - z^2 + 1) / 2iz^3) \cdot (z^2 / z^2) \\ &= (-z^8 + z^6 - z^4 + z^2) / 2iz^3 \\ &= (z^2((-z^2)^4 - 1) / (-z^2 - 1)) / (-2) \\ &= (z^{10} - z^2) / 2(z^2 + 1) \\ &= (-1 - z^2) / 2(z^2 + 1) \\ &= -1/2. \end{aligned}$$

Stoga je $S = (1/2) + 2(-1/2)$, tj.

$$S = -1/2.$$

Primjer 2. Bez uporabe tablica, kalkulatora i sl. izračunati umnožak

$$\Pi = \cos(\pi/9) \cdot \cos(2\pi/9) \cdot \cos(3\pi/9) \cdot \cos(4\pi/9).$$

Rješenje:

$$\begin{aligned} \Pi &= \cos(\pi/9) \cdot \cos(2\pi/9) \cdot \cos(3\pi/9) \cdot \cos(4\pi/9) \\ &= (1/2) \cos(\pi/9) \cdot \cos(2\pi/9) \cdot \cos(4\pi/9) \\ &= (1/2) \Pi_1, \end{aligned}$$

gdje je $\Pi_1 = \cos(\pi/9) \cdot \cos(2\pi/9) \cdot \cos(4\pi/9)$.

Neka je

$$z = \cos(\pi/9) + i \sin(\pi/9).$$

Tada je:

$$\cos(\pi/9) = (z^2 + 1) / 2z, \quad \cos(2\pi/9) = (z^4 + 1) / 2z^2, \quad \cos(4\pi/9) = (z^8 + 1) / 2z^4, \quad z^9 = -1, \quad z^{18} = 1,$$

pa imamo:

$$\begin{aligned} \Pi_1 &= ((z^2 + 1) / 2z) \cdot ((z^4 + 1) / 2z^2) \cdot ((z^8 + 1) / 2z^4) \\ &= ((z^{14} + z^{12} + \dots + z^2 + 1) / 8z^7) \cdot (z^2 / z^2) \\ &= (z^{16} + z^{14} + \dots + z^4 + z^2) / 8z^9 \\ &= (z^2((z^2)^8 - 1) / (z^2 - 1)) / (-8) \\ &= (z^{18} - z^2) / (-8(z^2 - 1)) \\ &= (1 - z^2) / (-8(z^2 - 1)) \\ &= 1/8. \end{aligned}$$

Stoga je $\Pi = (1/2) \cdot (1/8)$, tj.

$$\Pi = 1/16.$$

Primjer 3. Dokazati trigonometrijski identitet

$$\sin \alpha + \sin 2\alpha + \sin 3\alpha = (\sin 2\alpha \sin(3\alpha/2)) / \sin(\alpha/2).$$

Rješenje:

Neka je

$$z = \cos(\alpha/2) + i \sin(\alpha/2).$$

Tada je:

$$\sin(\alpha/2) = (z^2 - 1) / 2iz, \quad \sin(3\alpha/2) = (z^6 - 1) / 2iz^3, \quad \sin \alpha = (z^4 - 1) / 2iz^2,$$

$$\sin 2\alpha = (z^8 - 1) / 2iz^4, \quad \sin 3\alpha = (z^{12} - 1) / 2iz^5,$$

pa je:

$$\begin{aligned} \sin \alpha + \sin 2\alpha + \sin 3\alpha &= ((z^4 - 1) / 2iz^2) + ((z^8 - 1) / 2iz^4) + ((z^{12} - 1) / 2iz^5) \\ &= (z^{12} + z^{10} + z^8 - z^4 - z^2 - 1) / 2iz^6 \\ &= ((z^8 - 1)(z^4 + z^2 + 1) / 2iz^6) \cdot ((z^2 - 1) / (z^2 - 1)) \\ &= (z^8 - 1)(z^6 - 1) / 2iz^6(z^2 - 1) \\ &= (((z^8 - 1) / 2iz^4) \cdot ((z^6 - 1) / 2iz^3)) / ((z^2 - 1) / 2iz) \\ &= (\sin 2\alpha \cdot \sin(3\alpha/2)) / \sin(\alpha/2). \end{aligned}$$

Primjer 4. Riješiti trigonometrijsku jednadžbu

$$8 \cos^3 x - 6 \cos x + 2 = 0. \quad (*)$$

Rješenje:

Neka je $z = \cos x + i \sin x$.

Tada iz (*), primjenom (1), dobivamo:

$$\begin{aligned} 8((z^2 + 1) / 2z)^3 - 6((z^2 + 1) / 2z) + 2 &= 0 \\ z^6 + 2z^3 + 1 &= 0 \\ (z^3 + 1)^2 &= 0 \\ z^3 + 1 &= 0 \\ (z + 1)(z^2 - z + 1) &= 0 \end{aligned}$$

$$z_1 = -1 \quad (**) \quad \vee \quad z_{2,3} = (1/2) \pm (i\sqrt{3}/2). \quad (***)$$

Iz (***) slijedi:

$$\begin{aligned} \cos x + i \sin x = -1 &\Rightarrow (\cos x = -1 \cdot \sin x = 0) \Rightarrow \\ &\Rightarrow x_1 = (2k + 1)\pi, \quad k \in \mathbb{Z}. \end{aligned}$$